

K PROBLEMATICE ZEMĚDĚLSKÝCH VÝROBNÍCH DOMKÁŘSKÝCH DRUŽSTEV

J. Honcová

Autorka věnovala pozornost v historické literatuře dosud opomíjené variantě zemědělských výrobních družstev (ZVD) - domkářským družstvům. Je třeba zdůraznit, že vznik domkářských družstev se datuje již od období před první světovou válkou, čímž se poněkud posouvá časová hranice vzniku československého zemědělského výrobního družstevnictví. Ovšem hlavní rozvoj domkářských družstev souvisí s realizací první pozemkové reformy. Domkářská družstva získávala zbytkové statky přidělem z pozemkové reformy, v menší míře si půdu kupovala nebo najímala od soukromých majitelů. Převážná většina domkářských ZVD přidělovala svým členům půdu do dílčího nájmu, členové pak nájemným postupně umořovali přidělovou cenu. Domkářská družstva plnila pro své členy též funkci strojního, úvěrního a nákupního družstva. Některá domkářská družstva se po splacení přidělových cen rozešla, jiná vykonávala i nadále pro své členy již uvedené služby, zejména plnila funkci strojního družstva. Autorka zpracovala nejen statistiky domkářských družstev a jejich stanovy, ale též některé monografické údaje, které umožňují prohloubení poznatků o domkářských ZVD. Zvláště zajímavé je největší domkářské družstvo ZVD Roudnice, které mělo celookresní charakter.

domkáři; zemědělské výrobní družstevnictví; pozemková reforma; rozvoj mechanizace

Pod pojmem československá zemědělská výrobní družstva v období po první a druhé světové válce se sociologům a historikům vybaví především zemědělská výrobní družstva zemědělských dělníků - původních zaměstnanců velkostatků, vzniklá v souvislosti s první i druhou světovou pozemkovou reformou. Jejich označení zemědělská výrobní družstva (ZVD) razil prof. Jan Tauber (1948) a ujal se zpětně i pro zemědělská výrobní družstva vzniklá za první republiky. O tomto typu ZVD zaměstnaneckých existuje již početná literatura (Chalupa a Nebuzelský 1932, Tauber 1948, Špírk 1959 a Honcová 1979).

Málokdo však ví, že existoval ještě jeden typ ZVD s domkářskou členskou základnou a že má dokonce časovou prioritu.

Domkáři jako sociální vrstva na české vesnici jsou doloženi již od 18. století. Původně vznikli z vesnických populačních přebytků, pro které se již nedostávalo zemědělské půdy. Domkáři si stavěli své domky zejména na pozemcích obecních, v menší míře na selských nebo dominikálu. Zdrojem jejich obživy byla řemesla či živnosti, dále pracovali jako zemědělství dělníci a nádeníci, postupně s rozvojem průmyslu byli mezi nimi zastoupeni ve značném počtu i průmysloví dělníci, zejména v příměstských oblastech. Již ve stabilním katastru ze čtyřicátých let 19. stol. byli domkáři

v četných vesnických lokalitách převažující sociální vrstvou. Někteří z nich časem získali koupí drobná políčka jako doplňkový zdroj obživy.

Podle statistiky zemědělských závodů z roku 1913 činil podíl zemědělských závodů v držbě zemědělské půdy: do 0,5 ha 0,99 %, od 0,5 do 1 ha 1,59 %, celkem tedy 2,58 %, přičemž sem patřilo 54,68 % držitelů půdy. Přifadíme-li k nim ještě početnou vrstvu malozemědělců - 12,86 % držitelů půdy, kteří vlastnili 3,07 % půdy, a početnou vrstvu zde neevidovaných úplných vesnických bezzemků (někteří domkáři, deputátníci, čeleď - T a u b e r 1948), získáváme představu o početných vesnických sociálních vrstvách toužících po půdě.

Přiblížily se první všeobecné volby do říšské rady, vypsané na rok 1907: předvolební kampaň byla vypsána v květnu 1906. Domkáři se dostali do popředí zájmu dvou významných politických stran, které jim slibovaly ochranu jejich zájmů a perspektivní řešení jejich sociální situace: agrární strana a sociální demokracie.

V agrární straně to byl právě Antonín Švehla, který v té době postavil agrární stranu na nejširší demokratickou a sociální bázi, na které měla tato strana hájit i sociální požadavky domkářů a maloročníků (Frankenberger a Kubíček 1931, Dostál 1990).

Naproti tomu sociální demokracie vyšla v té době s perspektivou družstevního socialismu na vesnici. Autorem této koncepce byl František Modráček, který tehdy vypracoval sociálně demokratický zemědělský program, nazvaný Sociálnědemokratické požadavky pro venkov, který se v roce 1911 dočkal druhého přepracovaného vydání (H o n c o v á 1979).

Program se skládal ze dvou částí. První obsahovala konkrétní požadavky současné zemědělské politiky, mezi nimiž byl i požadavek expropriačního zákona, jímž by se stanovily zásady postupného vyvlastňování velkostatků. Vyvlastněné velkostatky by měly přecházet do rukou státu či obcí, nebo měla být půda pronajímána drobným zemědělcům a zemědělským družstvům. Druhá část programu nastiňovala perspektivu socialistické organizace zemědělství v příští socialistické společnosti na principu družstevním, přičemž každá obec, případně sdružení několika obcí bude tvořit zemědělské družstvo. V zemědělském družstvu bude sloučena veškerá půda v obci a obhospodařována kolektivně, přičemž zůstane majetkem jednotlivců a bude teprve postupně vykupována.

Modráček svou koncepci družstevního socialismu propracoval v řadě dalších studií z let 1911 až 1921 (M o d r á č e k 1911, 1921, H o n c o v á 1979). Právě v intencích Modráčkovy koncepce vznikla již krátce před I. světovou válkou domkářská družstva (nikoliv celovesnická). Neznáme jejich přesný počet, ale víme, že již v roce 1913 se soustředila pod centrálou se sídlem v Praze, nazvanou Ústřední hospodářské družstvo domkářů a maloročníků, které pro ně vydalo první stanovy.

Členskou základnu domkářských družstev tedy tvořili domkáři a drobní rolníci.

Hlavním posláním družstev bylo získání půdy do vlastnictví či nájmu. Tuto půdu přidělovala svým členům do dílčího nájmu, nebo ji obhospodařovala kolektivně. Členové na najaté půdě buď individuálně hospodařili, nebo ji použili na stavební parcely.

Kromě vlastního hospodaření na získané půdě vykonávala domkářská družstva i četné další funkce. Nejčastěji obstarávala pro členy nákup zemědělských potřeb a současně prodej zemědělských výrobků, plnila funkci strojního družstva, případně též bytového družstva pro výstavbu rodinných domků, měla poskytovat členům potřebný úvěr, šířit zemědělský pokrok mezi členy teoreticky i prakticky: poučovat je o pokrokových výrobních metodách v rostlinné a živočišné výrobě. Tento program byl jistě univerzální a pamatoval na všechny složky družstevní a zemědělské činnosti. I když jej některá družstva neplnila v plném rozsahu, znamenalo vytvoření takto orientovaných domkářských družstev pro domkáře a drobné rolníky možnost získání půdy a vymaňování z hospodářské závislosti.

Výrazem jejich kombinované činnosti byl i název: Hospodářské, nájemní, bytové a úsporné družstvo. Tento název úředně používala i pozdější domkářská a zaměstnanecká zemědělská výrobní družstva, vzniklá v souvislosti s první pozemkovou reformou. Ovšem v praxi se využilo účelové pojmenování domkářská družstva.

U domkářských družstev vzniklých před první světovou válkou převažoval způsob získávání půdy pro družstvo nájmem.

Politicky náležela domkářská družstva do sféry sociálně demokratické a byla i se svým ústředím začleněna do Ústředního svazu československých družstev v Praze.

Již podle stanov z roku 1913 se v domkářských družstvech hlasovalo podle zásady: co člen, to hlas. Tato zásada se uplatnila všeobecně v československém zemědělském družstevnictví teprve po druhé světové válce. Členský podíl činil původně 100 K. Mohl být složen též ve splátkách, a to nejméně 25 K.

Hlavní rozkvět domkářských družstev nastal po první světové válce v souvislosti s první pozemkovou reformou. Nutnost pozemkové reformy byla v nově vzniklém Československu všeobecně uznávána všemi politickými stranami. Koncepce pozemkové reformy se však lišila v zásadních otázkách ve velikosti záboru a poskytování náhrady, a především v tom, zda má být na zabrané půdě hospodaření státní nebo družstevní, či zda bude provedena parcelace zabraných velkostatků a individuální přiděly půdy zemědělcům a vesnickým bezzemkům (H o n c o v á 1979, D o s t á l 1990).

Zvítězila koncepce Švehlova a agrární strany - parcelace velkostatků ve prospěch rolníků a vesnických bezzemků a vytváření zbytkových statků. Zákon přídělový z 30.1.1920 (Sbírka zákonů a nařízení 1920, č. 61) přiděloval zabranou půdu jednotlivcům - drobným rolníkům, domkářům, bezzemkům pracujícím v zemědělství nebo lesnictví, přednostně legionářům, dále rolníkům, kteří by přidělem zemědělské půdy zvětšili svou výměru na soběstačné rodinné zemědělské závody, a konečně sdružením zemědělským a spotřebním. Zemědělskými sdruženími jsou zde míněna ZVD domkářská a zaměstnanecká. Tak se stala ZVD jednou forem přidělu a mohla získávat půdu do nájmu i do vlastnictví.

Prováděcím orgánem pozemkové reformy se stal nově zřízený Státní pozemkový úřad (SPÚ), jehož přednostou byl vždy agrárník a jeho náměstkem sociální demokrat.

Rozvoj domkářských ZVD, v souvislosti s první pozemkovou reformou, dokumentují Výroční zprávy Ústředního svazu československých družstev. Výroční zprávy uvádějí cennou statistiku domkářských družstev. Tato statistika má jeden nedostatek: neuvádí rok založení domkářského družstva, i když lze předpokládat, že družstva, která získala půdu cestou soukromou, zejména do nájmu, byla patrně starší, některá snad již předválečná.

Podle statistiky z roku 1925 bylo evidováno 66 domkářských ZVD. Tehdy hospodařilo 44 domkářských ZVD individuálně a pouze 9 kolektivně. Z 66 evidovaných domkářských družstev jich 22 získalo půdu koupí z volné ruky, 20 přidělem od SPÚ, 2 kombinováním obou způsobů a 22 jich na přiděl teprve čekalo. Ze 44 domkářských ZVD, která v roce 1925 již hospodařila, drželo 22 domkářských družstev půdu ve vlastnictví, 2 část půdy ve vlastnictví a část půdy v nájmu, 20 ZVD pouze v nájmu.

Domkářská družstva obhospodařovala většinou poměrně velmi nízkou výměru zemědělské půdy. Nečetné výjimky lze snadno vyjmenovat: Roudnice - 1 300 ha (zahrnovalo celý okres), Studénka - 140 ha, Praha - 95 ha, Záhornice - 77,50 ha, Jeviněves - 67 ha, Bělá pod Bezdězem 60 ha, Nová Ves-Hrdlovka - 51 ha. Téměř všechna uvedená velká družstva hospodařila individuálně, s výjimkou Studénky a ZVD Praha.

U domkářských družstev nás zaujme ještě jeden údaj: velmi vysoký počet členů na velmi nízkou výměru půdy. Při individuálním přidělu musely být přiděly půdy poměrně nízké, jen výjimečně

přesahovaly v průměru k počtu členů 1 ha, nebo se k tomu průměru blížily, a to vždy u větších družstev: Roudnice 1 300 ha (1,32 ha na jednoho člena), Bělá pod Bezdězem 60 ha (1,1 ha), Záhornice 77,50 ha, Semice 27 ha (0,96 ha), Jevíněves 67 ha (0,91 ha), časté jsou průměrné přídělky 0,5 ha, nebo 0,20 - 0,30 ha, ale též mnohem menší, např. 0,07 ha.

I. Statistika domkářských družstev, skutečně činných do konce roku 1925 - The statistics of cottager cooperatives, active to the end of 1925

Číslo	Družstvo	Okres	Má pozemky					Poz- námka
			ha	způsob	získáno cestou	počet členů	hospo- daření	
1.	Březhrad	Hradec Kr.	46	nájem	soukromou	79	individ.	
2.	Bratři	Klatovy	10	vlastnictví	SPÚ	25	individ.	
3.	Broumy	Beroun	5	vlastnictví	SPÚ	35	individ.	secí stroje
4.	Bruzovice	Frýdek- Místek	6	nájem	soukromou	15	individ.	post. pět rod. dom.
5.	Bělá p. Bezdězem	Mladá Boleslav	60	vlastnictví	soukromou i SPÚ	54	individ.	-
6.	Duchcov	Teplice	54	nájem i vlast.	soukromou i SPÚ	398	individ.	-
7.	Dáblvice	Praha-hl.m.	20	nájem	soukromou	40	individ.	parcely
8.	Háj u Duchcova	Teplice	19	nájem	soukromou	51	kolekt.	-
9.	Eváň	Litoměřice	-	-	-	45	-	mlátička
10.	Farářství	Hradec Kr.	19	vlastnictví	SPÚ	107	individ.	-
11.	Hilův Mlýn	Děčín	4	vlastnictví	SPÚ	20	individ.	-
12.	Horní Datyně	Frýdek- Místek	-	-	-	-	-	záložna
13.	Hrdly	Litoměřice	5	vlastnictví	SPÚ	54	individ.	zeměd. potřeby
14.	Hořelice	Praha-západ	28	nájem	soukromou	77	individ.	-
15.	Horšice	Plzeň-jih	-	-	-	58	-	peněž. rod. dom. - stav. parcely
16.	Hloubětín	Praha-hl.m.	21	nájem i vlastnictví	soukromou	74	kolekt.	
17.	Horní Beřkovice	Litoměřice	49	nájem	soukromou	98	individ.	konzum
18.	Hospozín	Kladno	8,5	vlastnictví	SPÚ	119	individ.	stroje
19.	Chrást	Nymburk	-	-	-	182	-	stroje
20.	Chomutov	Chomutov	-	-	-	269	-	hotel
21.	Chotěšice	Nymburk	21	vlastnictví	SPÚ	107	individ.	
22.	Chobot	blíže neurč.	2	vlastnictví	SPÚ	46	individ.	stroje
23.	Jevíněves	Mělník	67	vlastnictví	SPÚ	73	individ.	stroje
24.	Jince	Příbram	11	vlastnictví	SPÚ	112	kolekt.	stroje

25.	Kosoř	Praha-západ	-	-	-	62	-	peněž.
26.	Kostelec n. Lesy	Kolín	-	-	-	106	-	zeměd. potřeby, stroje
27.	Kněživka	Praha-západ	-	-	-	40	-	stroje
28.	Liptice	Teplice	-	-	-	91	-	stroje
29.	Litomyšl	Svitavy	6	vlastnictví	soukromou	124	individ.	cihelná, zeměd. potřeby
30.	Lovosice	Litoměřice	1.5	nájem	soukromou	52	individ.	-
31.	Lužec n. Cidl. Zemoseky	Hradec Kr.	-	-	-	45	-	stroje
32.		Litoměřice	-	-	-	11	-	zeměd. potřeby
33.	Most-Zdár	Most	4	vlastnictví	SPÚ	32	kolekt.	lom
34.	Michle	Praha-hl.m.	35	nájem	soukromou	125	individ.	zeměd. potřeby
35.	Malešice- Hrdlořezy	Praha-hl.m.	42	nájem	soukromou	245	kolekt.	Lidový dům
36.	Mladá	Mladá Boleslav	3	nájem	soukromou	122	kolekt.	Lidový dům
37.	Mistřín	Hodonín	-	-	-	112	-	peněž.
38.	Nymburk	Nymburk	12	nájem	soukromou	250	individ.	zeměd. potřeby
39.	Nehvizdy	Praha- východ	-	-	-	88	individ.	zeměd. potřeby
40.	Něm. Kopisty	Most	5	nájem	soukromou	25	individ.	zeměd. potřeby
41.	Nová Ves	Ostrava	5	nájem	soukromou	128	individ.	zahrad- nictví
42.	St. a Nové Pavlovice	Liberec	6	vlastnictví	SPÚ	22	individ.	-
43.	Pernek	Český Krumlov	40	nájem	SPÚ	63	individ.	pastviny
44.	Pěčín	blíže neurč.	-	-	-	91	-	konzum
45.	Přestavlky	blíže neurč.	13	vlastnictví		48	individ.	zeměd. potřeby
46.	Pšovka	Mělník	-	-	-	45	-	zeměd. potřeby
47.	Pustkovec	Ostrava	22	vlastnictví	soukromou	102	individ. i kolekt.	zeměd. potřeby
48.	Roudnice	Litoměřice	1300	vlastnictví	SPÚ	982	individ.	záložna zeměd. potřeby
49.	Rakovník	Rakovník	-	-	-	41	-	zeměd. potřeby

Číslo	Družstvo	Okres	Má pozemky					Poz- námka
			ha	způsob	získáno cestou	počet členů	hospoda- ření	
50.	Stará Boleslav	Praha-východ	2.5	nájem	soukromou	20	individ.	zeměd. potřeby
51.	Semice	blíže neurč.	27	nájem	soukromou	28	individ.	zeměd. potřeby
52.	Studénka	blíže neurč.	140	vlastnictví	SPÚ	148	kolekt.	zeměd. potřeby
53.	Semín	Pardubice	-	-	-	9	-	stroje
54.	Telce-Skály	Louny	-	-	-	49	-	zeměd. potřeby
55.	Svinařov	blíže neurč.	2	vlastnictví	soukromou	24	kolekt.	cihelna
56.	Tursko	Praha-západ	20	vlastnictví	SPÚ	37	individ.	zeměd. potřeby
57.	Trnávka	blíže neurč.	11	vlastnictví	soukromou	80	individ.	zeměd. potřeby
58.	Toušeň	Praha-východ	14	nájem	soukromou	83	individ.	zeměd. potřeby
59.	Ústí n.L.	Ústí n.L.	-	-	-	206	individ.	-
60.	Ůžice	blíže neurč.	-	-	-	42	-	stroje
61.	Vysoké Mýto	Ústí n. Orl.	-	-	-	52	-	zeměd. potřeby
62.	Žinkovy	Plzeň-jih	-	-	-	15	-	zeměd. potřeby
63.	Záhornice	blíže neurč.	77.5	nájem	SPÚ	51	individ.	zeměd. potřeby
64.	Zabonosy	Kolín	17	vlastnictví	SPÚ	29	individ.,	-
65.	Nová Ves Hrdlovka	Teplice	51	nájem	soukromou	164	individ.	-
66.	Praha-domkáři	Praha-hl.m.	95	vlastnictví	SPÚ	703	kolekt.	-
c e l k e m			2401,5			6931		

Zařazení obcí podle okresů dle Statistického lexikonu obcí ČSSR z roku 1982 „blíže neurčeno“ - existuje více stejnojmenných lokalit v různých okresech
SPÚ - Státní pozemkový úřad (prováděl pozemkovou reformu)

Pramen: Výroční zpráva Ústředního svazu československých zemědělských družstev v Praze 1925

Z devíti kolektivně hospodařících ZVD lze předpokládat ve čtyřech případech přidělení dvůr: Studénka 140 ha, Nová Ves-Hrdlovka 51 ha, Malešice 42 ha, Praha-Dobřichov 95 ha. U ostatních měla menší rozsah. U družstev s minimálním přidělem půdy převažoval výnos v nezemědělské činnosti (cihelna, lom, Lidový dům).

U družstev označených v uvedené statistice jako kolektivní nelze předpokládat, že by se u nich kolektivního hospodaření zúčastnili všichni členové. Např. domkářské družstvo Studénka mělo v té době 148 členů, Nová Ves-Hrdlovka 64 členů a Malešice dokonce 245 členů.

V roce 1925 domkářská družstva celkem obhospodařovala 2 401 ha a měla 6 931 členů, v roce 1927 stoupla výměra obhospodařované zemědělské půdy na 2 973 ha. Kromě hospodaření na získané půdě provozovala domkářská družstva též dosti rozmanitou vedlejší činnost - např. lom nebo cihelnu.

II. Vývojový trend domkářských ZVD - Developmental trend in the cottager agricultural production societies

Obec	Vlastnictví		Obec	Nájem	
	1925	1931		1925	1931
Brtví	10	10	Čelákovice	-	14
Černošice		12	Březhrad	46	40
Duchcov	54	90	Dolní Háj	19	30
Farářství	19	8	Hořelice	28	16
Hillův Mlýn	4	4,5	Michle	35	15
Holohlavy	-	7,5	Nová ves u	5	26
Hloubětín	21	3	Mor. Ostravy		
Chobot	2	7	Celkem	133	141
Jeviněves	67	74			
Jince	11	16			
Pernek	40	30			
Přestavlký	13	11,5			
Roudnice	1 300	1 050			
Rosice	-	50			
Smiřice	-	9			
Štoky	-	57			
Tursko	20	20			
Ústí n. L.	-	54			
Žabonosy	17	4			
Celkem	1 378	1 517,5			

Údaje v hektarech

Pramen: Výroční zpráva ÚSČD 1931

Další vývoj nesměřoval k přechodu na typy s kolektivním hospodařením, nýbrž naopak členové získávali postupně najatou půdu do vlastnictví. Po ukončení tohoto procesu domkářská družstva buď zanikla, nebo se přeměnila ve strojní družstva. Výroční zprávy Ústředního svazu československých družstev (ÚSČD) uvádějí pro léta 1921-1935 výši závodních podílů u ZVD, které nejprve vzrůstají a vrcholí v roce 1925, od té doby vykazují trvalý pokles.

Vývojový trend domkářských ZVD dokumentuje tab. II, která srovnává stav domkářských ZVD z roku 1931 se stavem v roce 1925 (údaje v hektarech).

V roce 1931 vykazuje tabulka 19 domkářských družstev, která obdržela do vlastnictví 1 517,5 ha zemědělské půdy, a dalších 6 ZVD, která dostala do nájmu 141 ha zemědělské půdy, zatímco v roce 1925 obhospodařovala domkářská ZVD 2 401,50 ha vlastní a 133 ha najaté zemědělské půdy.

Z družstev, uváděných v roce 1931, získalo šest družstev půdu do vlastnictví a jedno družstvo půdu do nájmu teprve po roce 1925. Jinde jsou patrné rozdíly ve výměře: větší příděl obdržela ZVD Duchcov a Jeviněves, výměru najaté půdy rozšířilo jen ZVD Nová Ves u Ostravy.

Častější jsou případy snižování výměry zemědělské půdy buď odprodejem, nebo (a to nejčastěji) převodem do vlastnictví členů. Část půdy byla též rozprodána členům na výstavbu rodinných domků. Údaje z roku 1925 vykazují 66 domkářských družstev, z nichž ovšem 22 ZVD na půdu teprve čekalo. Ten se uskutečnil pouze v jediném případě (Ústí n. L.). Všechna ostatní ZVD likvidovala a nedočkala se přídělů. Rovněž 2/3 nájemních domkářských družstev likvidovalo. Při podstatném snížení počtu domkářských družstev došlo u zbývajících k menšímu snížení jejich výměry odprodejem členům. Tento proces pokračoval i nadále, např. u ZVD Jeviněves. V roce 1935 byla již většina půdy domkářských družstev převedena do vlastnictví členů.

Statistika domkářských družstev uvedená ve Výročních zprávách ÚSCD má jeden vážný nedostatek - neúplnost. Patrně členství v tomto svazu nebylo pro domkářská družstva povinné a časem se objevily ještě některá neevidovaná. Ve Statistice z roku 1931 se též nevyskytuje domkářské ZVD Praha, ačkoliv v té době určitě existovalo (byla též možnost u ÚSCD vystoupit?).

V letech 1968-1970 jsem realizovala s kolektivem spolupracovníků srovnávací výzkum devíti monografií vesnic v českých zemích. A právě v tomto mém vzorku se ve dvou vesnicích vyskytovala domkářská ZVD, obě neevidovaná v uvedené statistice (H o n c o v á 1976).

Detailnější údaje podávají Výroční zprávy ÚSCD o největším domkářském družstvu Roudnice, které bylo ustaveno pro roudnický okres v roce 1919 a v roce 1924 soustřeďovalo členy z 33 obcí, v roce 1925 již z 83 obcí. Roudnické družstvo získalo 1 050 ha zemědělské půdy. Družstvo pronajímalo svým členům půdu do delšího nájmu na 10 let. Po této době si mohli koupit půdu od družstva za cenu sníženou o částku, u kterou se za pachtovní léta příslušný obnos umožil. Roční nájem činil 8 % přídělové ceny. Členové, kteří získali větší příděl, skládali ještě kauci ve výši ročního nájmu.

Domkáři byli poněkud majetnější sociální vrstvou než zemědělství dělníci. Některí členové složili družstvu až 50 % přídělové ceny a tak byl získán potřebný kapitál, doplněný ještě jejich držebnostním úvěrem od Státního pozemkového úřadu. Družstvo tak umožnilo domkářům a drobným rolníkům získání půdy, na kterou by jinak neměli dostatek finančních prostředků. Přídělová cena veškeré půdy získané domkářským družstvem Roudnice byla 4 617 082 Kč. Při svém založení čítalo družstvo 635 členů, ale již v roce 1925 vzrostl počet členů na 1 215, zatímco výměra družstevní půdy se více než zdvojnásobila.)

Roudnické ZVD poznalo období rozkvětu po roce 1945, kdy provedlo nový nábor členů, pro něž získávalo pozemky v pohraničí. Proto při revizi roku 1947 vykazovalo již 589 členů, kteří složili 117 800 Kčs v členských podílech po 2 000 Kčs. Družstvo drželo v roce 1947 půdu ve 49 obcích. A to je poslední úřední zpráva o ZVD Roudnice. Patrně zaniklo v roce 1949 spolu se sociálně demokratickou stranou.

V první polovině 30. let převedla většina domkářských družstev svou půdu do vlastnictví svých členů, pokud důsledku hospodářské krize nelikvidovala vůbec. Avšak ani po rozprodeji pozemků se některá domkářská družstva nerozcházela, ale vykonávala dále pod původním názvem domkářské družstvo funkci strojního, popřípadně též nákupního družstva. Některá domkářská družstva si i nadále zachovala svůj původní charakter - např. ZVD Roudnice nebo ZVD Farářství.

Domkářská družstva znamenala konkrétní pomoc domkářům bez polí a drobným rolníkům. Ta, která byla dobře organizována, na této bázi prosperovala. Svým charakterem připomínala Modráčkova družstva prvního nejnižšího typu, na vyšší typy však nepřecházela.

Teritoriálně byla domkářská ZVD rozšířena převážně v Čechách v příměstských oblastech, Na Moravě pak ponejvíce na Ostravsku a Frýdecku.

Počet domkářských ZVD, dosud známých ze statistik ÚSČD, nelze však považovat za konečný. Jen při našem výběrovém monografickém výzkumu se objevila dvě dosud neevidovaná domkářská ZVD. Prof. T a u b e r (1948) uvádí další dvě - Bezděkov a Hrabová u Zábřehu.

Zajímavá je i kombinovaná činnost domkářských ZVD, která se vymyká vžitě typologii československého zemědělského družstevnictví v období před kolektivizací.

V této práci jsem se pokusila o charakteristiku činnosti československou historiografií dosud opomíjených domkářských ZVD a o zhodnocení jejich významu pro výsledky první československé pozemkové reformy, pro rozvoj zemědělského družstevnictví i zemědělského pokroku. Takto získané poznatky budou časem jistě ještě prohloubeny, zejména při monografickém studiu vesnice.

Literatura

DOSTÁL, V.: Antonín Švehla. Praha 1990.

FRANKENBERGER, O. - KUBÍČEK, J.: Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární. Praha 1931.

HONCOVÁ, J.: Zemědělské výrobní družstevnictví v předmnichovském Československu. Acta Univ. Carol., Philosof. Hist., Studia Histor., 19, 1979, s. 129-162.

CHALUPA, A. - NEBUŽELSKÝ, A.: Historie socialistického kolektivismu v zemědělství. Praha 1932.

MODRÁČEK, F.: Družstevní statek a pozemková reforma. Praha 1921.

MODRÁČEK, F.: Otázka zemědělského družstevnictví. Academia, 15, 1911.

Sbírka zákonů a nařízení, 1920, č. 81.

ŠPIRK, L.: Zemědělské výrobní družstevnictví v kapitalistické a lidově demokratické ČSR. Praha 1959.

TAUBER, .: Zemědělská výrobní družstva, Praha 1948.

Prameny

Archivní: SÚA, fond SPÚ. inv. č. 433

SÚA, fond Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, inv. č. 212

ÚRD - inv. č. 5811

Tištěné: Zprávy Ústředního svazu československých družstev (ÚSČD) 1921-1934.

Došlo 22.3. 1991

J. HONCOVÁ: **On the problems of agricultural production societies of cottagers**

The author is dealing with the variety of agricultural production cooperatives (ZVD) - cottager cooperatives omitted in the historical literature until now.

The introduction gives the characteristics of cottagers and their social position in Bohemia from the 18th century. At the beginning of the 20th century the cottagers were in the centre of attention of two political parties: agrarian (Ant. Švehla) and social-democratic which broke the path to the conception of cooperative socialism in the countryside (F. Modráček). That is why, the social democratic cottagers' production cooperatives were rising before the World War I. and their centre was the social democratic Central Economic Cooperative of Cottagers and small-peasant proprietors.

Indeed, the main development of cottagers' cooperatives is connected with introduction of the first land reform. Cottagers' cooperatives were then allotted with farmyards (farm estates divided into small plots), in lesser degree they bought the land or leased it from private owners.

A prevailing part of cottagers' cooperatives allotted the land to their members for lease, members then paid gradually the allotted price. The members farmed on allotted land individually, eventually they used it as a building site.

Cottagers' cooperatives served also as machinery, credit and purchasing cooperatives. Some cottagers' cooperatives dissolved after paying the allotted prices, others provided the services mentioned for their members, in particular the common utilization of farm machinery. As machinery cooperatives, many of them worked until collectivization.

A special position among cottagers' cooperatives had the largest of them, the cooperative of Roudnice, which included almost the whole district.

cottagers; agricultural production farm system; land reform; development of mechanization

Adresa autorky:

Dr. ing. Jaroslava H o n c o v á , CSc., Dykova 23, 101 00 Praha 10
